

MIRKO RAGUŽ

**ZAKON OD 14. LISTOPADA 1874. OB
USTROJU PUČKIH ŠKOLA I PREPARANDIJA ZA PUČKO
UČITELJSTVO U KRALJEVINAH HRVATSKOJ I SLAVONIJI**

Mirko Raguž
Ivana Lenkovića 24
HR 53270 Senj

UDK: 373.3(497.5)(091)(043.3)
Pregledni članak
Ur.: 2010-11-15

U ovom se članku govori o prvom hrvatskom autonomnom školskom zakonu koji je unatoč brojnim prijedorima značio za Hrvatsku mnogo i za onodobne školske prilike bio jedan od najliberalnijih školskih zakona u Europi. Mnoge njegove odrednice su i danas aktualne, primjenjive i poučne u suvremenom hrvatskom pučkom školstvu, ali su i prije stupanja na snagu izazvale nesuglasja i žučne rasprave širih razmjera između Crkve i liberalnih ideja čiji je najveći zagovornik bio Ivan Filipović. Ovaj zakon je unio podosta nemira među zagovarateljima težnji da hrvatsko školstvo u drugoj polovici 19. st. treba biti u funkciji razvoja nacionalne svijesti kao i to da ujedinjena Hrvatska na taj način može ravnopravno i potpuno autonomno sudjelovati u općem napretku društva u cjelini. Srbi ga u Hrvatskoj nisu prihvatili jer su smatrali da on "potkopava njihova prava i njihov identitet". Dao je kvalitetniji okvir učiteljske naobrazbe i uspostavio dugoročne obrazovne standarde. Što je on značio za onodobno hrvatsko školstvo više na idućim stranicama.

Glavne riječi : država, crkva, škola, školski zakon, uredba, osnova i dr.

Školski propisi prije 1874.

Moralo je proći punih stotinu godina od uvođenja jedinstvene uredbe pod nazivom "Allgemeine Schulordnung" za pučke škole do donošenja prvog hrvatskog autonomnog školskog zakona godine 1874.¹ U tomu vremenu od

¹ A. CUVAJ, 1910, 435-454.

stotinu godina u onodobnoj austrijskoj državi u čijem sastavu je i Hrvatska doneseno je niz administrativnih uredbi i školskih propisa kojima su se uređivali školski odnosi i rad u njima. Navedimo samo neke : Spomenuti "Allgemeine Schulordnung" odobrila je carica Marija Terezija godine 1774. kao jedinstveni administrativni napatok o načinu rada i djelovanja pučkih škola.² Iza toga je donesen "Ratio educationis" godine 1777. za Ugarsku i njezine prisjedinjene države u čijem se sastavu nalazila i Hrvatska.³ Zatim godine 1806. izlazi nova naredba pod nazivom "Ratio educationis od godine 1806."⁴ kojim se nastojalo pojasniti i prilagoditi dotičnim uvjetima "Allgemeine Schulordnung". Za srpske pučke škole uveden je, po naredbi carice Marije Terezije godine 1776. "Ustav iliričeske deputacije od 2. studenoga 1776. za iliričeske male škole" kojim se donekle poboljšalo teško stanje temeljne naobrazbe srpske mladeži u austrijskoj državi toga doba.⁵ Godine 1845. naredbom kralja Ferdinanda V. za čitavu Ugarsko-Hrvatsku donesen je zakon ili naredba pod nazivom "Systema Scholarum elementarium" od 16. srpnja godine 1845.⁶ koji se zbog burnih događanja u Hrvatskoj pa i cijeloj austrijskoj državi nije odmah mogao primjenjivati. Stoga ga je posebnom naredbom pod brojem 583/111. godine 1861. hrvatsko-slavonska-dalmatinska dvorska kancelarija ponovno oživotvorila i taj se sustav primjenjivao sve do godine 1874. kada je stupio na snagu novi školski zakon pod nazivom "Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji".⁷ Sve ove administrativne naredbe, svaka na svoj način, uređuju odnose između države, crkve i škole i mijenjaju suvremene težnje u školstvu prema konkretnim uvjetima i okolnostima u kojima se održavalo onodobno obrazovanje.

Temeljni državni zakon od 1867.⁸, a posebice zakon od 25. svibnja 1868.⁹ u cijeloj austrijskoj državi izmijenili su tradicionalne odnose škole prema Crkvi. Tome je pridonijelo sveukupno političko ozračje u Njemačkoj i drugim europskim zemljama, a posebice liberalni pogledi u Austriji da se donese školski zakon kojim su se uredili odnosi u nastavi za osnovne škole. Država uspostavlja vrhovnu kontrolu nad nastavom, i to je bio prijelomni

² A. CUVAJ, sv. I, 1910, 403-427.

³ A. CUVAJ, sv. I, 1910, 444-456.

⁴ A. CUVAJ, sv. I, 1910, 637-649.

⁵ A. CUVAJ, sv. I, 1910, 550-569.

⁶ A. CUVAJ, sv. III, 1910, 133-146.

⁷ A. CUVAJ, sv. VI, 1911, 435-454.

⁸ I. DIZDAR, 1913, 7.

⁹ I. DIZDAR, 1913, 10.

dogadaj u odnosima države prema Crkvi, ali i Crkve prema školi. U njemu je hrvatsko školstvo našlo svoje autonomno uporište i svoje samostalno zakonodavno djelovanje u budućnosti. To su najbolje potvrdili zakoni koji su se donijeli u području hrvatskog školstva u drugoj polovici 19. st. Za vrijeme banovanja Mažuranića pokreće se školsko pitanje u Hrvatskoj.

Kada je prihvaćen u hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom saboru i potvrđen od cara Franje Josipa Prvoga, Zakon od 14. listopada 1874. bi objavljen, a njegove odredbe stupiše na snagu 1. listopada 1875. Uz to je kraljevsko-zemaljska vlada izdala posebne odredbe na osnovi toga zakona, a one su bile objavljivane u "Službenom dodatku" školskog časopisa "Napredak", i to od godine 1875. do konca 1882. Kasnije, godine 1884. te naredbe su objavljene u posebnom izdanju. Od godine 1883. izlazi i "Službeni glasnik" u kome se objavljuju zakoni, naredbe, odluke, oglasi i dr. iz područja školstva. Prvi autonomni školski zakon od godine 1874. kao i drugi školski zakon od godine 1888. priredio je u posebnom izdanju i Stjepan Hartman godine 1893. pod nazivom "Školski zakon od 14. listopada 1874. i od 31. listopada 1888. ili školsko pitanje u nas". U svojoj obilnoj građi za povijest školstva, u svome VI. i VII. sv. (1911. godine) Antun Cuvaj objavio je oba ta zakona s popratnim raspravama koje su se vodile u Saboru pri njihovu donošenju. Bilo je i drugih rasprava i analiza, ali ih ovdje ne spominjemo zbog ograničenja prostora za ovaj sadržaj. Stoga ćemo ovdje dati s pedagoškog motrišta širu analizu i domete u realizaciji pojedinih zakonskih odredaba.

Rasprava o temeljnim školskim pitanjima

Nakon što je radnu verziju teksta ban Ivan Mažuranić predao u raspravu, u doradenom tekstu ju je zakonodavni odbor prihvatio i predložio Saboru. U saborskoj raspravi koja je trajala nekoliko dana bilo je više oprečnih mišljenja i stavova pojedinih saborskih zastupnika koji su ovaj zakon temeljito pretresali. U okviru rasprava oko ovoga zakona vodila se temeljita rasprava na čelu s Ivanom Filipovićem na Drugoj općoj učiteljskoj skupštini u Petrinji (od 25. do 27. kolovoza 1874.) na kojoj se najviše raspravljalo o obrazovanju učitelja, građanskim školama i školskoj stegi. Obrazovanje učitelja do sredine 19. st. bilo je vrlo oskudno. Učitelji su ponešto poznavali od crkvenog vjeronauka, čitati i ponešto računati, e da bi nakon formalnog ispita pred određenim članovima školske direkcije postali učiteljima.¹⁰ O ulozi učitelja Ivana Filipovića, kao velikog srbofila i njegovoj liberalnoj koncepciji pri donošenju

¹⁰ LJ. VUKOTINOVIĆ, 1844.

prvog hrvatskog školskog zakona pisao je Ivan Biondić (1994.) naznačivši temeljne ciljeve "importiranog sekularizma" u Hrvatskoj. Da su stvari postavili onako kako su postavljene, najbolje govori podatak iz pisma koje je Filipović uputio svome prijatelju Basaričeku. Evo što on u početku toga pisma kaže: "Prođe li Osnova onako, kako ju je izradila komisija pod predsjedništvom samoga bana, onda možemo za prvi početak posve zadovoljni biti. Nije doduše sve, kako mi učitelji želimo, i u mnogom bi pogledu bolje moglo biti, ali nije sve tako loše, da se ne bi ipak zakon naprednim nazvati mogao."

U svojoj raspravi u ime zakonodavnog odbora dr. Mihovil Posilović ponajprije obrazlaže temeljne ciljeve predloženoga zakona kao i glavne smjernice djelovanja pučke naobrazbe u duhu predloženoga zakona. Na prvo mjesto stavlja on temeljnu ulogu obitelji, "kojoj je skrbiti za religiozno-moralni uzgoj svojih potomaka". Iza toga je odmah Crkva sa svojim svećenstvom, "čija je svrha naučiti vjeru te pripravljeni mlade naraštaje ne samo za ovaj, nego i navlastito za drugi život". U spomenutoj raspravi tražila su se rješenja sporazumnog dogovaranja između Crkve i države, s tim da se pruži moralna podrška Crkvi a da država ne posuđuje od drugih naroda neke "liberalne" stavove i moralne osnove za što u Hrvatskoj nema dovoljne podrške. "Mi nećemo da tražimo uzrok bolesti u svom tielu, već u drugih naroda, pa tako i ova osnova nije drugo nego prevod naredbe za škole krajiške, a naredba za krajiške škole ništa drugo, nego izopačen prijepis cislajtanskoga školskoga zakona, koji je barem sustavniji". Daljnja rasprava je nastavljena s obrazloženjem potrebe u budućnosti preuzimanja općeg obrazovanja od pučkih učitelja, kao "samostalnog stališa, a to je zvanje, stališ učiteljski". Dakle, ponajprije obitelj pa Crkva i učitelji su temelji odgojno-obrazovnog djelovanja. Ovim zakonom se opća pučka škola postavlja kao obvezujuća za sve mlade naraštaje. U skladu s tim se i preparandije (učiteljske škole) uređuju kako bi mogle izvršiti osnovnu zadaću, a to je novi preustroj školovanja budućih učitelja u skladu s predloženim zakonom. Zašto je to tako važno? U dotadašnjem školskom ustroju po "Systema scholarum elementarium" je trajalo pripremanje za učitelja i za niže i više pučke škole (članak 84 i 85) završavanjem dvogodišnjeg tečaja nakon koga bi kandidati polagali završni ispit i postajali učitelji. Ovaj zakon uvodi posebne institucije s planom i programom u trajanju od tri godine (članak 77, 81 i 82).

U sklopu ovoga zakona uređeni su odnosi djelovanja učiteljskih škola. Člankom 76 određuje se da mora biti uz svaku preparandiju i opća pučka škola sa školskom radionicom za praktikum budućih učitelja. Ta odrednica je više nego važna za pripremanje budućih učitelja. U vježbaonicama i simulirajućim

pedagoškim situacijama pripremanje za učiteljski poziv je bio više nego napredan, kada se zna da je to bilo u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća s nedovoljnom pedagoškom teorijskom i metodičko-didaktičkim iskustvima u cijeloj Hrvatskoj. U tom istom članku, u drugom stavku stoji da je obvezujuće imati uz preparandije i igrališni prostor kao i veliki vrt, a uz ženske preparandije i "zabavljalište", gdje bi se stjecale prve praktične vježbe u radu s najmlađima-predškolicima. To je bio temeljni zahtjev bez koga učiteljske škole nisu mogle djelovati i osposobljavati buduće učitelje i učiteljice za pedagoško djelovanje.

Propisani su i predmeti koji su se učili u učiteljskim školama:

- nauk vjere, - pedagogija, didaktika, s njihovom poviješću i pomoćnim naukama, - hrvatski jezik i povijest književnosti njegove, - njemački jezik, - zemljopis i povijest, s osobitim obzirom na domovinu i njezin ustav, - prirodopis, - prirodoslovlje, - matematika, - gospodarstvo i obrtoslovlje s osobitim obzirom na domaće okolnosti, - krasnopis, - geometrično i prostoručno risanje, - pjevanje, guslanje i orgulanje, - gimnastika. Uz ovo spomenuto još su pripravnici za buduće učitelje imali u svojoj obuci i pripremanje za učenje slijepih i gluhonijemih osoba, što je svakako bio jedan vrlo human postupak uključivanje hendikepiranih i djece sa smetnjama u razvoju u cjelokupni sustav odgoja i obrazovanja (članak 83).

Nakon završene velike gimnazije postojala je mogućnost učiteljskoga djelovanja uz uvjet da kandidati jedno vrijeme obavljaju praksu na preparandijama. To je regulirano člankom 90 ovoga Zakona. Ta se mogućnost u praksi provodila skoro jedno stoljeće. A u slučaju da učitelj nakon položenog učiteljskoga ispita ne stupi u službu u vremenu od tri godine, ponovno je morao polagati učiteljski ispit (članak 81). Takva odredba bi bila svakako nužna i u suvremenom školstvu.

Najžešće rasprave su se vodile oko nadzora nad školom. Prema "Systema scholarum elementarium", ali i od ranije, pučka škola je bila konfesionalna, tj. pod neposrednom upravom Crkve. Prema ovome novom prijedlogu zakona škole su stavljene pod nadzor zemaljske vlade, županijskih školskih odbora i školskog nadzornika. To je bilo sve u skladu s temeljnim državnim zakonom iz godine 1867. Škole postaju svjetovne institucije. To je središnje pitanje u predloženom zakonu oko koga su se vodile žučne rasprave i koje su među saborskim zastupnicima izazivale oprečna stajališta. Radi izobrazbe svih mladih naraštaja, bez obzira na vjersku pripadnost, škole su ovim zakonom postale državnim institucijama. S obzirom da je u drugoj polovici 19. st. rastao broj škola, tražile su se hitne pedagoške intervencije u cjelokupnom školskom

ustroju. Primjerice, oko 1850. postojalo je 229 muških pučkih škola s oko 16.440 polaznika, a godine 1872. je postojalo 463 škole sa 41.453 učenika. Ovi podaci potvrđuju činjenicu da se hrvatsko školstvo stalno razvijalo, unatoč nekim mišljenjima da je ono stagniralo baš tijekom 19. st. Takve tvrdnje su se čule i u samoj saborskoj raspravi o ovome zakonu kada je u svome govoru zastupnik đurđevački priupitao "Kako to da vlada nije nešto učinila, kada su i sami duhovni stolovi dojavljivali da školstvo propada?". S primjenom novoga zakona pučko školstvo više nije konfesionalno, ali je u osnovi ostalo religiozno, što je konkretno definirano i u članku 1. ovoga zakona. I Mažuranić u svome govoru u Saboru je isticao da je škola postala državna institucija, iz čega nije Crkva kao institucija isključena. Njezin utjecaj je reguliran člancima 146, 164 i 177. Da bi Zakon bio prihvaćen i od Crkve ban je uputio svim duhovnim oblastima s preporukom da ga prihvate i provode u djelo. "Držim da zastupnici crkve ne samo da ne imaju pravednoga povoda pobijati novi zakon školski, već se pače smijem nadati da će mu oni biti žuđenom krepkom potporom".¹¹ Takvu okružnicu primio je i senjski biskup Soić s kojom je odmah upoznao sve svoje područno svećenstvo. Biskup Soić zagovara svoje svećenstvo da zakon savjesno provode u praksi. Među ostalim navodi: "Istina je nepobitna, da svaki katolik, a tim više svećenik, *per eminentiam* pako duhovni pastir strogo je obvezan štovati i vršiti također i građanske zakone".¹² Uređeno je tako da učitelji djeluju potpuno samostalno i nezavisno, dok sva svoja stručna pitanja trebaju rješavati u stručnim tijelima. Dakle, zemaljska školska uprava će ubuduće s primjenom ovoga zakona sva školska pitanja rješavati preko strukovnih tijela (članak 175). I Ivan Kukuljević u svojoj raspravi je isticao "da prema duhu vremena po primjeru svih naobraženih europskih naroda idemo naprijed, da bude proglašena ravnopravnost svih vjeroispovijesti, da bude svekolikomu narodu otvoren put do općeg naobraženja, zahtijeva napokon, da vlada ima vrhovnu vlast nad školom". Značajna je i ta činjenica da ovaj Zakon konačno ukida razlike između glavnih i trivijalnih škola. Od tada se sve opće pučke škole proglašavaju s četiri razreda (članak 18).

Osnovna obilježja zakona iz godine 1874.

Zakon iz 1874. ima 195 članaka razdijeljenih u devet poglavlja (glava). Svako poglavlje ima svoje područje koje jasno definira i utvrđuje školska pitanja. Pođimo redom: prva glava u 17 članaka određuje temeljne osnove o ustanovama,

¹¹ A. CUVAJ, sv. VI, 1911, 456.

¹² A. CUVAJ, sv. VI, 1911, 458.

druga glava u 49 članaka govori o općoj pučkoj školi, treća glava u 7 članaka govori o građanskoj školi, četvrta glava definira s 20 članaka novi ustroj preparandija (učiteljskih škola), peta glava s 8 članaka ozakonjuje produženo obrazovanje učitelja, šesta glava govori u 7 članaka o privatnim pučkim školama, sedma glava s 37 članaka govori o položaju javnih učitelja na privatnim pučkim školama, osma glava o upravi definira položaj pučkih škola s 46 članaka i deveta glava na kraju s tri članka definira prelazne i završne odredbe.

U prvome članku ovoga zakona kaže se da je cilj pučke škole odgoj, i to ne bilo kakav odgoj, već moralni i religiozni odgoj mladeži, a odmah iza toga u istom članku stoji "da im se duhovna i tjelesna sila razvija te da ih priprema za budući život". Iako je škola ovim Zakonom postala svjetovna institucija, ona je po svome ustroju dijelom ostala i dalje religiozna ustanova. To je jasno definirano u spomenutom članku. Dotadašnji ustroj i podjela pučkih škola je s određenim varijacijama više od sto godina imao stalešku karakteristiku i škole su bile prilagođene ne samo dobi i spolu već i staleškoj potrebi. Novi Zakon je to mijenjao i sve pučke škole podijelio na opće i građanske škole. Opće pučke škole su četverorazredne škole koje mogu biti javne ili privatne škole (članak 3). Daje se mogućnost uzdržavanja i podizanja konfesionalnih škola u duhu ovoga Zakona (članak 4). U pučkim školama i učitelj mora biti one vjeroispovijesti kojoj pripadaju učenici. Komparirajući odredbe ovoga Zakona s administrativnom naredbom "Systema scholarum elementarium" u kome su se opće naredbe o pučkim školama ustrojavale, učinjen je znatan pomak prema višoj kvaliteti pučkoškolskog ustroja. U prvom članku Sustava elementarnih učionica stoji da je svrha i zadatak škola da u njima mladež postiže "pravi i valjan odgoj, te naobrazbu udešenu prema stanju i staležu svačijemu, a tako i prema potrebama pojedinačnim i općim, i da se ovako uljudi duševno i umno za budući život". A podjela škola je išla tako da su se prva dva razreda smatrala nižom pučkom školom, a druga dva razreda, višom pučkom školom. Novi zakon od 1874. tu dugogodišnju tradiciju prekida i nižom pučkom školom određuje sa sva četiri razreda, a umjesto za više pučke škole uvodi pojam građanski, odnosno građanske škole s tri razreda. One nisu obvezatne, ali zakonom se pruža mogućnost učenicima koji žele širu naobrazbu, stjecanje znanja iz područja gospodarstva, obrta i trgovine. Nastavni jezik je hrvatski. To je jasno i nedvojbeno određeno u članku 11. Pa kada je riječ i o školama "drugoga po jeziku plemena", hrvatski je jezik obvezatan predmet. To pitanje jezika nije dovoljno jasno određeno u dotadašnjim naredbama, a nije niti moglo biti uvažavajući povijesne okolnosti u kojima su se Hrvati nalazili, jer se dotad spominje u predmetima kao narodni jezik i uz njemački, odnosno mađarski jezik (članci 21, 22, 23, 24, 25, 32, Systema scholarum elementarium). Kada je

nakon specijalne saborske rasprave predloženo da se člankom 193. doda iza članka 192. sljedeće: "Gdje se u ovome zakonu spominje hrvatski jezik kao jezik nastavni, razumieva se pod tim jezikom u srpskih školskih obćinah istovjetni jezik srpski. Na javnih školah ima se učiti ćirilica". Uslijedila je žestoka rasprava. Srpski zastupnici su zastupali stajalište što je godine 1865. u Saboru zaključeno da su hrvatski i srpski jezik jednaki. To je zastupao Ivan Filipović opredjelivši se za one ideje koje ne zastupaju religiozni karakter pučke škole. No, kako je to pitanje riješeno već u spomenutom 11. članku, prijedlog je bio odbačen.

U okviru razrade članaka o općoj pučkoj školi, zanimljivo je spomenuti članak 41. kojim se određuje da je prije početka nastave svaka seoska školska općina dužna osigurati sve potrebne školske stvari te ih učitelji imenuju podijeliti svojim učenicima, dok bi trošak za to roditelji kasnije nadoknadili. To je u ono vrijeme bio vrlo kvalitativan faktor osiguranja knjiga i školskih potreština za potrebe učenika pa je on i danas vrlo aktualan. Siromašnim učenicima su ovim Zakonom osigurani besplatni udžbenici kao i "druge za nauk potrebite stvari" (članak 42). Dotadašnjim administrativnim naredbama školski predmeti su nepotpuni i dovoljno neodređeni, više opisno i sadržajno nego imenom oznaćeno. Tako, primjerice, u "Systema scholarum elementarium" za predmet hrvatskoga jezika imamo ćetiri varijacije u trećem razredu, i to: ćitanje u mađarskom, njemaćkom i francuskom jeziku, pisanje po pravilima kaligrafskim i ortografskim, gramatika jezika mađarskoga, njemaćkoga i francuskoga itd. U ovome Zakonu se nedvojbeno određuje naziv predmeta hrvatski jezik (članak 11). Tako je i s ostalim predmetima od prvoga do ćetvrtoga razreda u pučkoj školi te od prvoga do trećega razreda u građanskoj školi (članak 54 i 70). Navest ćemo nastavne predmete u općoj školi: - nauk vjere, - materinjski jezik, - računstvo, - zemljopis, - povijest, - fizika, - prirodopis, - krasnopis, - geometrićko oblikoslovlje, - pjevanje, - gimnastika i praktićne upute u najvaćnije struke gospodarstva. Nastavni predmeti u građanskoj školi su: - nauk vjere, - hrvatski jezik, - njemaćki jezik, a u Primorju talijanski jezik, - zemljopis i povijest, - prirodopis, - prirodoslovlje, - računstvo, - geometrija i geometrićko risanje, - gospodarstvo i obrtoslovlje, - prostorućno risanje, - krasopis i gimnastika.

U podrućje onodobnih kritika ovoga zakona spada i prigovor da je mladeć preopterećena velikim brojem predmeta, meću kojima ima mnogo toga što im ne će trebati za praktićan život. Ta posebna skrb oko opterećenosti ućenika javlja se prvi put u našem školstvu i ono traje sve do novijih vremena. Tada nije definirano što je to suvišno i što bi trebalo izbaciti iz školskih

programa kao nepotrebno u znanju učenika. Slično je stanje u našim školama i danas, kada je u pitanju opterećenost učenika? Među inim, ključ opterećenosti učenika držao je učitelj i od njegove stručno-metodičke pripremljenosti ovisio je stupanj obveza i zadaća učenika po pojedinim nastavnim predmetima. Taj kriterij je i danas vrlo aktualan.

Po dotad važećim uredbama, odlukama i naredbama učitelji su nakon završenog dvogodišnjeg tečaja i jednogodišnjeg službovanja u ulozi podučitelja, morali pred vrhovnim ravnateljem ili pred mjesnim ravnateljem biti podvrgnuti ispitu, a nakon dobivene svjedodžbe kandidat je bio proglašen sposobnim učiteljem (članak 85, *Systema scholarum elementarium*). Tim Zakonom iz 1874. učiteljske škole ili preparandije su trajale tri godine nakon čega se svaki polaznik morao "podvrći strogome izpitu, koji će se iz svih na preparandiji predavanih predmeta teoretički i praktički polagati pred posebnim povjerenstvom" (članak 86). U drugim zemljama su već postojali tečajevi i s četiri godine pa i više. Ali prema uvjetima u kojima se Hrvatska nalazila, ovi su prijedlozi bili u skladu s njezinim materijalnim i duhovnim mogućnostima. Međutim, takva odluka ne će ostati zadugo, ona će se izmijeniti već slijedećim školskim zakonom godine 1888.

Tko nadzire rad pučke škole?

Ranije smo spomenuli da je austrijska država svoje školstvo osuvremenila. Hrvatska je također željela izmijeniti dotadašnje odnose države prema školi, odnosno škole prema Crkvi. Ovim zakonom država ima vrhovnu upravu nad školstvom. Niz članaka ovoga Zakona govore o lokalnoj i državnoj upravi, odnosno kontroli nad školstvom. Općinski školski odbori sastavljeni od predstavnika lokalne vlasti i Crkve bili su prva tijela koja su nadzirala rad škola. Na razini županija oformljena su tijela koja su operacionalizirali sve propise i naredbe vrhovne zemaljske vlade u području školstva. To je određeno člancima 146 do 182 ovoga Zakona. U njima značajnu ulogu i dalje obavljaju svećenici.

Tko je mogao biti članom školskoga odbora? U članku 147 stoji da u ovo tijelo mogu ući po jedan politički predstavnik s područja na kome škola djeluje, zatim župnik, odnosno dušobrižnik one vjere kojoj pripadaju učenici, učitelj i određen broj ostalih članova koji mogu ravnomjerno zastupati roditelje. Ovakve školske odbore biraju općinska vijeća. Školskim odborom predsjedava osoba koja ima najviše znanja i koji je prijatelj škole pa ujedno obavlja funkciju mjesnog školskog nadzornika. To je gotovo najčešće bio župnik. Zanimljivo je

u tome zakonu određenje prava školskih odbora. Tako prema članku 154 školski odbor predlaže učitelje, brine za sveukupno materijalno stanje škola, upravlja školskom blagajnom, vodi brigu o redovitom pohađanju nastave, donosi konkretne mjere pri rješavanju određenih problema između učitelja i roditelja kao i to da učitelji redovito ispunjavaju svoje obveze utvrđene ovim zakonom. U osnovi i dobrim dijelom današnji odnosi u školstvu su bar što se tiče ovih odrednica na toj razini.

Člancima od 159 pa sve do 174 određeno je djelovanje županijskih školskih odbora koji se formiraju po istim načelima kao i mjesni školski odbori. Rad i temeljne zadaće su usklađene, kao i u školskim odborima, samo što su na višoj razini.

Vrhovna školska uprava je u rukama zemaljske vlade. Zemaljska vlada prema članku 176 ovoga Zakona ima ovlasti rješavanja svih pitanja iz područja pedagogije i didaktike, izdaje nastavne osnove za sve pučke škole, propisuje školske udžbenike, imenuje javne učitelje i izvršava vrhovni nadzor nad školama svojim stručnim tijelima. I što je najvažnije, svake godine na kraju podnosi izvješće o stanju pučkih škola u zemlji.

I dalje je ostalo na snazi da Crkva ima sve kompetencije nad vjeronaukom i vjeronaučnim sadržajima, broju nastavnih sati kao i izboru knjiga, udžbenika i sl. Nad vjeronaukom u školama nadzor obavlja Crkva. To je zakonski uređeno člancima 185 do 192. Vjeronauk u pučkim školama obavlja dotični župnik, dok samostalne katehete imenuje zemaljska vlada na prijedlog dotičnoga duhovnog stola.

Nekoliko zaključnih misli

Iako je ovaj zakon u Hrvatskoj dobrim svojim dijelom rađen po uzoru na druge europske zemlje, bar što se tiče uprave i nadzora nad školama, prije svega po uzoru na austrijski školski zakon, on je u osnovi vrlo napredan školski zakon jer prekida višestoljetnu tradiciju sa školskim trivijalizmom, sporednom društvenom brigom o njemu kao i dotadašnjim uopćenim školskim uredbama koje su važile za sve narode u austrijskoj carevini. On je autonoman i cjelovit školski zakon koji se odnosio na sve dijelove Hrvatske, osim područja Vojne krajine. Oduzeo je Crkvi kao instituciji koja se od prvih početaka školstva u Hrvatskoj jedina brinula o odgoju i obrazovanju upravu i nadzor, ali joj nije oduzeo i daljnju skrb za vjeronauk u njoj. Stoga je Crkva kao institucija držala da ovaj Zakon malo pridonosi ugledu učitelja, ugledu škole kao i odgoju u

cjelini.¹³ U osnovi je bio prihvaćen od Crkve unatoč mnogim prijeporima pri njegovu stupanju na snagu.¹⁴ Iako u osnovi liberalan, ovaj zakon je logičan slijed razvoja hrvatskoga školstva u drugoj polovici 19. st., uvažavajući onodobne školske materijalne i duhovne mogućnosti, ali i domete u školstvu cijele austrijske države. Ozakonio je mnoge dotad provjerene u praksi školske odgojno-obrazovne potrebe, naznačio temeljne pravce budućeg razvoja odgoja i obrazovanja te udario temelj suvremenom hrvatskom pučkom školstvu. U njegovim odrednicama i danas se mogu prepoznati mnoge zakonske pojedinosti u suvremenom hrvatskom školskom zakonodavstvu. S primjenom ovoga Zakona veća pažnja poklanjala se izgradnji novih školskih zgrada, boljoj školskoj opremi, ali i statusu učitelja u pogledu njihovih plaća. Taj financijski teret je najviše morala podnijeti svaka školska općina, pa su "velike plaće i školske palače odvrćale mnogu občinu od podizanja škola".¹⁵ Nakon donošenja ovoga Zakona pojačan je interes za školu, i država je nastojala popraviti mnoge nedostatke koje su ranije mučile hrvatsko školstvo.

Izvori i literatura

Ivan BIONDIĆ, *J. Haulik kao poticatelj i promicatelj hrvatskog školstva*, Zagreb, 1999.

Anton CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, I, Zagreb, 1910.

Anton CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, VI, Zagreb, 1911.

Anton CUVAJ, *Školski zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama*, Zagreb, 1901.

Ilija DIZDAR, *Zakonski propisi za opće pučke i građanske škole u Dalmaciji*, Zadar, 1913.

Dragutin FRANKOVIĆ, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958.

Stjepan HARTMANN, *Školski zakon od 1874. i od 31. listopada 1888. ili školsko pitanje u nas*, Zagreb, 1893.

Naredbe izdane na osnovi školskoga zakona od 14. listopada 1874. do konca 1882., Zagreb, 1884.

Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1874.

¹³ S. HARTMANN, 1893, 13.

¹⁴ A. CUVAJ, sv. VI, 1911, 455-459.

¹⁵ S. HARTMANN, 1893, 7.

THE LAW FROM 14TH OCTOBER 1874
THE SYSTEM OF PUBLIC SCHOOLS AND PUBLIC EDUCATION IN THE KINGDOM OF
CROATIA AND SLAVONIA

Summary

This article discusses the first autonomous Croatian school law which despite numerous controversial meanings for Croatia and for the then school situation was one of the most liberal school laws in Europe. Many of its determinants are still current today, applicable and instructive in Croatia's modern public schooling, but when they came into force they caused disagreements and heated discussions between the church and the liberal ideas whose greatest supporter was Ivan Filipović. This law has brought a great deal of unrest amongst advocates of the intention that Croatian schools in the second half of the 19th century should serve the development of national consciousness and that a united Croatia in this way could equally and fully autonomously participate in the general process of society as a whole. Serbs in Croatia did not accept this law as they thought that it “undermines their rights and their identity”. The law gave a better framework of the education and teachers' long-established education standards. What it meant for the then Croatian schooling will be discussed more on the following pages.

Keywords: state, church, school, school law, regulation, basic and others